

íránt. A hanyatlás az első világháború előtti időkhöz képest is számottevő.

A „keresztény-nemzeti” irányzat korlátoltságát és szűkkeblűségét számtalan kultúrpolitikai tény is mutatja. Íme egy a sok közül. A fogadalmi templom építése során egy Árpád-kori templommaradvány, az ún. Demeter-torony került napfényre. Az értékes műemlék további rendeltetésével kapcsolatban háromféle terv merült fel: a torony vagy kultúr-történeti múzeum, vagy hősök emlékműve, vagy pedig keresztelő kápolna legyen. A torony alatti illetékesek a keresztelő kápolna terve mellett nyilatkoztak. Korántsem a stílszerűség megóvására, hanem aktuális kultúrpolitikai okokból.

A város kulturális vezetői és a polgárság hivatalos művészeti és irodalmi szervei felszines, ünnepi megnyilvánulásait a „hivatalos kurzus” kultúrpolitikai törekvéseinek jegyében rendezték meg. Hazafias ünnepeiken irredenta költeményeket szavalnak. Zászlós, csokros fogadtatásban részesítik a kor horthysta reprezentáns alakjait. Szokványos magyarkodó frázisaikat puffogatják akár kápolnaszentelésről, akár az Izabella királyi hercegnő által megnyitott kézimunka kiállításáról van szó.

*

Külön kell szólnunk a Petőfi centenáriumról, amely országosan is, Szegeden is a politikai és kulturális életben egyik próbaköve volt a hivatalos kurzusnak.

Már az 1922-es decemberi országgyűlési botrány megmutatta, hogy Petőfi szelleme milyen terhes örökség az el-

lenforradalmi rendszer számára. Mikor az egyik képviselő a Petőfiről szóló megemlékezés nyomán a magyar népköztársaság emlékét idézi, tajtékzó haragot vált ki a képviselőház kormánypartii és szélsőjobboldali többségéből.

Csak Petőfi teljes és durva meghamisítása, életműve lényegének letagadása, valódi értelméből történő kiforgatása után válik lehetségessé a rendszer urainak, hogy szájukra vegyék a költő nevét. A szegedi centenáriumi ünnepek is Petőfi emlékének meggyalázása jegyében folynak. Talán elég idézni, hogyan emlékeztek meg Petőfi születésének 100. évfordulójáról a szegedi úriasszonyok. Ünnepi műsoruk a következő volt: Horger Antal: Petőfi nyelve. (előadás) — Fodor László: Petőfi-dalokat énekel négy cigány kíséretében. — Allegorikus életkép: János vitéz Tündérorszámban. — Élőkép: Befordultam a konyhába... — Végül: Zárdai növények énekkara.

Azt hisszük, pusztán a műsorból is megítélhető annak színvonala és célkitűzése.

Az elmondottak nyomán levonható a következtetés, hogy Szeged kulturális élete már 1919 és 1924 között is magán viseli az ellenforradalmi kormányzat különleges érdeklődésének jegeit. De Szeged kivételes szerepe az ellenforradalom politikai programjának végrehajtásában általában, kulturális-politikai programjának megvalósításában pedig különösen csak a következő években domborodik ki éles és félre nem érthető körvonallakkal.

(Vége következik.)

KERÉNYI GYÖRGY

Délszláv művek magyarul

Közös szenvedések és közös reménysek ezernyi szála kapcsolja össze ezer éve délszlávokat és magyarokat. Az egymás mellett élő népek az együttes harcban, együttes munkában sokkal jobban hasonlónak lettek egymáshoz, mint azt uralkodó osztályaik és kultúrpolitikájuk egészen a felszabadulásig elismerte. Sem a történetírók, sem a néprajztudósok, vagy az irodalmárok, még kevésbé a politikusok nem mutattak rá eléggé arra, ami közös, s arra sem, aminek értékét valóban a különbözőség mutatta meg igazán. A népi műveltség éppen leglényegében azonos dunavölgyi gyökereit mindmáig nem tártuk fel. Az uszító so-

viniszta napisajtóval csak néha-néha szállt szembe egy-egy, a szomszéd értékeit bemutatni szándékozó kötet, vagy tanulmány — az is vagy egészen ötletszerűen, vagy pedig a nemzetközi teljességre törekvés nagyképp, de száraz regisztráló jellegével. A délszláv népballadákat előbb fedezték fel a németek, mint mi; norvég, vagy japán írók könyvei sorrendben megelőzték a szerbeket, s mikor végre megjelent valami, vagy a fordítás volt gyenge, vagy a könyv kiállítása volt méltatlan, vagy a terjesztést hanyagolták el, vagy a kritika hallgatta agyon a művet, sőt, nemegyszer e hibák együtt jelentkeztek... A népek együttélése azonban

erős kényszer, ezért szerencsére bőven idézhetnénk ellenpéldákat is, a jugoszláv szellemi élet magyar népszerűsítőinek nagyszerű névsorából Kazinczytól Arany Jánoson át Németh Lászlóig —, de mindez csak jeladás volt, felhívás, előkészítés arra, ami csak most lehet eleven kulturális program, most, mikor a népek barátsága végre a politikában is realitássá lett. Mert hiába áldozta fél életét Pável Ágoston vagy Csuka Zoltán a jugoszláv—magyar kapcsolatok szolgálatára, hiába volt meg erre a munkára az igény is, a népekben s a népek java-értelmiségében, — az áldatlan politikai helyzet számtalanszor vetett gáncot a kísérletezőknek. Most viszont tehetséges fiatal íróknak nemcsak lelkesítő, de *hálás* feladat is a délszláv kultúra népszerűsítése. Könyvkiadásunk is igyekszik pótolni mulasztásait, hogy a felszabadulás utáni rövid nekilendülést követő többéves kiesést jóvátegye. A szovjet vezetők belgrádi látogatása óta eltelt több mint egy éves időszakban máris számos jugoszláv irodalmi alkotás jelent meg hírlapjainkban és folyóiratainkban éppúgy, mint önálló kötetben.

A Tájékoztató Iroda határozatát követően is számos jugoszláv vonatkozású írás, főként »brosúra« jelent meg, de — mint azóta kiderült, — nem volt bennük köszönet. Szépirodalmi mű csak egy: Kovacsics »Tömegsír« c. költeménye, Benjámín László szép fordításában; sajnos, ézt is idétlen előszó csúfította el. Jellemző viszont, hogy jugoszláv részről korántsem voltak ilyen merevek: az ottani magyar kisebbségnek mindig színvonalas lapjai, folyóiratai, kiadói voltak; ezek számos ottani magyar szerző művét jelentették meg magyarul és a délszláv népek nyelvén, de magyar klasszikusokat is, s délszláv szerzők nem egy hosszabb-rövidebb írását magyar fordításban. Sajnos, ezekből a művekből még mindig nagyon kevés jut el hozzánk, mint ahogy egyelőre sajnálattal nélkülözzük hírlapterjesztőinknél a Jugoszláviában megjelenő tizenkilenc magyar lapot, köztük a kitűnő irodalmi és művészeti folyóirat, a *Híd* példányait.

Nálunk először tavaly jelent meg újra jugoszláv szerző műve; ezúttal megfelelő környezetben, a Világirodalom Klasszikusai kitűnő sorozatában: Czankar két regénye, »*Jernej szölgalegény*« és az önéletrajzszerű »*Szegénysoron*«. Az előbbi 1937-ben már kiadta a Nyugat könyvkiadó a »*Mihaszna Markó*« c. népmese-stílusú írással együtt, a másodikat rövidéletű délszláv sorozatában 1940-ben az

Egyetemi Nyomda. Ha örvendetes is, hogy ezek a könyvek az elmúlt évtizedben teljesen elfogytak, s ezért új kiadásuk indokolt volt — vitatható, hogy nem lett volna-e fontosabb már megjelent művek helyét újat nyújtani. De a két kisregény nyilván hamarabb volt megjeleníthető, s a megjelenés ténye önmagában is adósság-törlesztés számba ment. S hogy ez a sürgős, »terven felüli« megjelentetés nem ment a készülő fordítások kiadásának rovására, azt az idén egymás után megjelent új könyvek sora bizonyítja.

Egy vékony kis füzet volt az első: Csuka Zoltán népmese válogatása. A Kis-pajtások Meséskönyve sorozat egyike könyvkiadásunk legremekesebb teljesítményeinek. Afféle gyermekeknek szánt Olcsó Könyvtár, mely előbb megindult, mint a felnőttek, még olcsóbb, s kiállításában, tipográfiájában is különb, tartalmilag pedig szintén nagyon igényes: a világirodalom mese-termésének színe-javát juttatja el a legfiatalabb olvasóhoz, akil a leghálásabb, de legnehezebb jó irodalom nevelni. Ez a kiadványsorozat egy egész nemzedék lelkében rakja le az igazi irodalmi műveltség alapjait. (Csak egy hibája van: nemegyszer a felnőttek könyvszekrényébe vándorolnak a kedves kis füzetek. E sorok írója is külön veszi meg kislányának és magának.) Pedig ezt a sorozatot alig reklámozzák s tudtommal a kritika sem fedezte még fel, — mint annyi más jót művelődéspolitikánkban. A Kis-pajtások Meséskönyve sorozatban jelent meg »*A sárkány meg a királyfi*« című füzet. A fáradhatatlan Csuka Zoltán ezúttal is jó munkát végzett: a legjellegzetesebb, legszebb délszláv meséket válogatta ki s öntötte magyar irodalmi formába. A mű kiválóságára jellemző, hogy példányai néhány hét alatt elfogytak. Mindegyik mese a népi műalkotás remeke, megvan a maga szimbolikája és belső logikája. Ez a logika a korszerű lélektan és etnológia módszereivel könnyen kifejtethető, a gyermek számára azonban a népi szemlélet pedagógiai értéke nem mindig egyértelmű és vitathatatlan — s ez a válogatást inkább felnőttek számára teszi alkalmassá. Így is öröm, hogy megjelent, de (s ez nemcsak erre a kis füzetre, hanem nagyon sok más mesegyűjteményre is vonatkozik) a világirodalom mesekincsének válogatásánál figyelembe kell venni azt, hogy a feudális nyomás alatt kialakult népi szemlélet egyes formái, fordulatai manapság *kegyetlennek* hatnak. (Tűzacél.) Persze vég-

ső fokon sem a magyar, sem a szerb gyermek nem tanulhat igazabó humanumot és ugyanakkor realizmust, mint ami a népi kultúra évszázados kincséből felé sugárzik.

Ez a kis mesegyűjtemény is érzékelteti, hogy milyen értéke az európai művelődésnek a délszláv népi kultúra. Köztudomású, hogy a korai népiesség kezdeti időszakában a délszláv népköltészet szépségeinek fölfedezése milyen komoly érv volt a népi műveltség értékelése mellett. A német romantika népiessége szinte elképzelhetetlen Goethe és Herder délszláv balladafordításai nélkül. Ezek az örökértékű balladák természetesen magyarul is többször megjelentek, nem is rossz fordításokban. (Kazinczy, Bajza, Toldi, Kölcsey, Vitkovics, Székács, Rádics, Margalits, Csuka.) De most jelent meg első ízben olyan gyűjtemény, mely a jugoszláv népballadák igazi ízét, hangulatát visszaadja. Nem véletlen, hogy olyan fiatal költő tudta e balladák az eredetivel egyenértékű fordításait létrehozni, aki a magyar népi irodalom neveltjeként, a magyar népköltészet hangvételével foghatott e feladat megoldásához. Mert a magyar és délszláv népköltészet szemlélete és hangja csaknem azonos. S minthogy Kiss Károly valóban ismeri a magyar népdal és magyar népballada hangját, s nem csak ismeri, de minden hangján művészi módon tud játszani: végre megszólaltathatta a délszláv népköltészet java természetét. Annak ellenére, hogy fordításai nyersfordítás alapján készültek, az átköltést oly filológiai és formai tökélyvel oldotta meg, hogy megformálását legtöbbször művészileg is örökérvényűnek, véglegesnek tekinthetjük. Így a magyar népköltészet nagymértékben rokon délszláv hősi énekek és románcok végre saját kultúránknak is részévé lettek, mint ahogy az a Halotti Beszéd, Szenci Molnár zsoltárai, Arany Hamletje, Babits, Szabó és Tóth Romlás virágai, vagy hogy utoljára, de nem utolsóként a másik nagy népi alkotást említsük: a Kalevala Vikár-féle átültetése. Kiss Károly nagy fordítói vállalkozásának két testvér-kötete a korábban megjelent és múlt számunkban ismertetett *Zrínyi-énekek*, és az ezt követő *Hunyadi énekek*.

Mert e kötetek arra is ráébresztenek, amit a felszabadulás előtti hivatalos történetírás szinte eltitkolt előlünk, hogy Zrínyi és Hunyadi éppenannyira a délszlávok nemzeti hőse, mint a miénk. Pedig ezen nincs mit titkolni, sajnálkozni, röstelkedni, mert sem a magyarság, sem a hős nem lesz kisebb azért, hogy

tudomásul vesszük a Zrínyiek horvát, a Hunyadiak román őseit is, s belátjuk, hogy nemcsak a magyarságért s nemcsak magyarokkal harcoltak. Azt sem szégyen tudomásul venni, hogy Karnautics eposza (mint a most, négyévszázados késéssel megjelent méltó fordítás is bizonyítja) *hatott* a költő Zrínyi művére, s jó tudni, hogy a Zrínyiaszt éppen a költő testvére fordította horvátra, az a Zrínyi Péter, akit később a Habsburgok, hóhéra pusztított el... Ezek az összefüggések a dunavölgyi *valóság*ot mutatják s számunkra is csak kedvező lehet, ha nem akarunk torzítani a magunk nemzetisége javára. Ebben a kiadványban már alig akad ilyen torzítás, de azért annak érezzük a Zrínyi-énekek bevezetőjének s a kötetről megjelent kritikáknak azt a még mindig kissé régies beállítást, melynek az a problémája: »hogyan lehetséges magyar történeti hősöknek ilyen kiemelkedő szerepe a délszláv népköltészetben?« A válasz egyszerű: mert ezek a hősök egyaránt tartoztak a magyar és a szomszédos népekhez, származásukban, kultúrájukban, talán még anyanyelvükben is. E népek etnikuma olyannyira összefonódott, hogy a »vagy-vagy« nacionalizmusát egészen a XIX. századig jóformán nem ismerték — egyszerűen nem volt szerb, román, vagy magyar »kérdés«. Ideje már ezt a szemléletet tudatosítanunk; s a Zrínyi- és Hunyadi-énekek ebben nagy segítségünkre vannak.

Magyar és délszláv világ találkozásáról további anyagot, élményeket és adatokat szolgáltat, de most már a *modern* művészet eszközeivel Miroslav Krlža életműve. Nem véletlen, hogy Krlža első könyve csak most jelenhetett meg magyarul, s az egy Németh Lászlón kívül irodalmi életünk a felszabadulás előtt még csak tudomást sem vett róla. Németh megérezte a rokon szellemet s remekbeszabott tanulmányban hívta fel rá figyelmünket, de további másfél évtized kellett hozzá, hogy a Glembay családról szóló mű — még mindig hiányosan! — végre megjelenjék. A két háború közötti Magyarország (hogy csak a délszláv népballadák példájára utaljunk) még a közös múltat, közös szellemet, közös érdeket megmutató délszláv művek sem kelletek, nemhogy olyanok, melyek »ellen-téteinkről«, a magyar uralkodó osztály bűneiről, hibáiról szólnak. Sőt, ettől talán még mindig félünk egy kissé. Pedig semmiből nem tanulhatunk annyit, mint azokból a könyvekből, melyek hibáinkról szólnak. Sokan voltak a múltban is, Széchenyitől, Adyn és Szeffűn át Illyésig, ki-

váló magyarok, akik kíméletlen őszinteséggel írtak a magyarság hibáiról. De az idegenek véleményét mindig szűgyeltük. Igaz, vannak már örvendetes kezdeményezések: szomszédaink irodalmából már megjelent néhány »nem magyarbarát« könyv. (Jirasek, Hašek s. most Krleža.) De ideje volna tervszerűen kiadni a magyarságot megbíráló külföldi írások egy gyűjteményét, polgári és szocialista írók, tudósok tollából egyaránt. Miért ne néznénk szembe Scotus Viator, Jorga és a többiek véleményével, ha nincs is, ha nem is volt igazuk? Hiát még, ha igen, mint például Krležának! Ha a »magyarellenes« könyveket elolvassuk, kiderül, hogy senkinek sincs baja a magyarsággal, a magyar néppel, csak a katonatiszttel, a csendőrrel, a vármegyeházával, az úri Magyarországgal.

Nem mintha ez lenne a végre most megjelent Krleža mű lényege. Ez csak számunkra a legtanulságosabb. E könyv azonban sokkal több ennél: elsősorban és főként kitűnő irodalom, hiszen Krleža világviszonylatban is jelentős író. Mai irodalmunkból leginkább Németh Lászlóhoz hasonlíthatnánk: éppannyira európai, művelt, sokoldalú, éppoly szenvedélyes, elfogalutlan, szintűgy ismeri a dunavölgyi múltat és jelent, s szintén polgári származású, de haladó író. A párhuzamnak itt meg is kell állnia, mert sok mindent elárul: azt is, hogy a szocialista Jugoszlávia kultúrpolitikája okosabb és következetesebb volt, mint a miénk. Németh Lászlót a Schöpflin Gyulák, Zsolt Bélák, Horváth Zoltánok, Bóka Lászlók valósággal elszigetelték a népi demokratikus fejlődéstől, Krležát viszont Tito rendszere megnyerte magának, olyannyira, hogy a mai jugoszláv szellemi életre szinte ránehezedik az író hallatlan tekintélye. A párhuzam persze sántít, hiszen Krleža mégis más, politikailag mindig is baloldali és harcossabb volt, írásaiban megvan Ady élessége, forradalmi radikalizmusa. (Érdemes volna végre Krleža Ady tanulmányát is megjelentetni!) De Krleža nemcsak Adyra emlékeztet, hanem Krudyra is, s ez írói nagyságának egyik fontos vonása. A stílus finoman elemző, impresszionista eszközeivel érzékeltet ízeket, hangulatokat, életformákat, sorsokat. Mindezekből nyilvánvaló középeurópai volta: minden sora erre a tájra, az itteni életre vonatkozik, ebből fakad, erre utal. De sohasem provinciális. Konceptiójában, eszközeiben sokszor prousti magasságokat

ér el, ismét másutt szinte Julien Green-i atmoszférát teremt, a felső osztályokat szinte Huxley íróniájával ábrázolja. Egyszer rideg, száraz, szinte történetírói ponttossággal és szenvtelenséggel dolgozik, hogy a következő mondatban néhány vonással tökéletesen jellemezzen egy figurát, aki hirtelen megelevenedik, élni kezd, s mi is benne, vele élünk. Ezek a »hősök« csaknem mindig esendők, sőt ellenszenvesek; az író ellenérzését nem is titkolja, de mégis belülről ábrázol, úgy, hogy nemcsak átéli, legtöbbször silány, figuráinak sorsát, de bennünket is soruk részesévé tesz. Ezt teszi lehetővé az író óriási műveltségbeli felkészültsége, sokféle stílusfinomsága; a milió, az életforma hallatlan apparátust felhasználó, de nagyon is lényegyet kiváló, szűkszavú ábrázolása. Nem túlzás, ha Krležáról szuperatívusokban beszélünk. Enélkül nem érzékeltethetnők, hogy ennek a könyvnek a megjelenése valóban »esemény« — hiszen már ez is közhely, mint szinte minden »elismerő« kritika. Még a kötet borítólapjának szokványos bemutatató-szövege is csak arra alkalmas, hogy elriasszony ettől a jelentős műtől. A túlságosan is rövid kísérőtanulmány (egyébként dicséretes munka) szintén nem mutat rá eléggé a *Glembay-család* erényeire és sajátos voltára. Sokszor alig összetartozó novellák, hangulatképek állnak össze egyetlen grandiózus körképpé, azahogy állnának, mert a körkép legfőbb tablói, a három hatalmas, szenvedélyes dráma — a magyar kiadás egyszerűen elsikkasztotta. Ez az üröm a mű megjelenésén érzett örömmünkben. Örömmünkre szolgál viszont, hogy a művet Dudás Kálmán fordításában olvashattuk. Nagy feladatot oldott meg azzal, hogy jól olvashatóan, magyarul szólaltatta meg ezt a végtelenül bonyolult, intellektualizált szöveget, mely néha esszé módján, néha szecessziós zsúfoltsággal, ismét másszor a realista regény nyelvén szólal meg.

Az utóbbi időkben megjelent szerb, horvát és szlovén irodalmi alkotások kimerítő ismertetése, elemzése és értékelése helyett néhány, helyenként talán vitatható megjegyzésben igyekeztünk éreztetni e művek jelentőségét, és az olvasóban keltezt hatását. A kezdet kezdetén vagyunk, érthető, hogy az eddig megjelent művek nem adnak teljes képet déli szomszédaink népköltészetéről és irodalmáról.

K. NAGY ISTVÁN